

ПИТАННЯ КЛАСИФІКАЦІЇ ОСОБИСТИХ НЕМАЙНОВИХ ПРАВ, ЩО ЗАБЕЗПЕЧУЮТЬ ПРИРОДНЕ ІСНУВАННЯ ЛЮДИНИ

THE ISSUES OF CLASSIFICATION OF NON-PROPERTY PERSONAL RIGHTS PROVIDING OF HUMAN'S NATURAL EXISTING

Пунда О.О.,

кандидат юридичних наук,

заступник директора з наукової роботи

Державного науково-дослідного інституту митної справи

Особисті немайнові права, що забезпечують природне існування людини, є структурним утворенням, окремою групою в загальній системі особистих немайнових прав людини. Всі складові елементи цієї системи поділимо на дві групи: особисті немайнові права, що забезпечують природне благополуччя людини (фізичної особи), та особисті немайнові права, що забезпечують природну автономію людини (фізичної особи). Визначена система сприятиме розробці нових термінологічних категорій, їх деталізації та уніфікації щодо різноманітних ситуацій, що складатимуться в процесі правозастосування.

Ключові слова: особисті немайнові права, немайнові блага, правовий інтерес, потреби, природне існування.

Личные неимущественные права, обеспечивающие естественное существование человека, является структурным образованием, отдельной группой в общей системе личных неимущественных прав человека. Все составные элементы этой системы предложено разделить на две группы: личные неимущественные права, обеспечивающие естественное благополучие человека (физического лица), а также личные неимущественные права, обеспечивающие естественную автономию человека (физического лица). Очерченная система будет способствовать разработке новых терминологических категорий, их детализации и унификации для различных ситуаций, возникающих в процессе правоприменения.

Ключевые слова: личные неимущественные права, неимущественные блага, правовой интерес, потребности, естественное существование.

Non-property personal rights providing of human's natural existing are included into separate group in general system of non-property personal rights of human. We can divide all elements of this system into two groups: non-property personal rights providing of human's natural welfare (of individual's) and non-property personal rights providing of human's natural autonomy (of individual's). The determined system will facilitate to develop new terms and categories, to detail and unification them for different situations which will take place in the enforcement process.

Key words: personal non-property rights, non-property legal appears, legal interests, non-property needs, human's natural existing.

Постановка проблеми. Особисті немайнові права, що забезпечують природне існування людини, є структурним утворенням, окремою групою в загальній системі особистих немайнових прав людини. Ця група, як будь-яке інше складне системне утворення, своєю чергою містить численні елементи, які об'єднуються за певними критеріями в окремі підсистеми. Класифікація структурних елементів, що у своїй сукупності створюють певне явище (у нашому випадку явище правового характеру – тобто системі), сприяє більш цілісному теоретичному та практичному сприйняттю явища загалом.

Стан дослідження. Ступінь наукової розробки проблеми механізмів здійснення особистих немайнових прав людини є досить високим, про що свідчить масив публікацій теоретичного та практичного характеру. Особливе значення для розвитку доктрини особистих немайнових прав мають наукові праці С.Б. Булеци, Н.О. Давидової, А.С. Довгерта, О.О. Посикалюка, Л.О. Красавчикової, Л.В. Красицької, М.І. Ковальова, В.І. Круса, О.В. Крилової, Т.В. Ліснічої, В.В. Луця, М.М. Малєїної, О.М. Мельник, Л.А. Ольховик, А.М. Савицької, В.М. Соловійова, А.В. Соловійова, П.М. Рабіновича, Г.Б. Романовського, З.В. Ромовської, Л.В. Федюк та

інших. У той же час динамізм відносин у сфері особистих немайнових прав людини, нові доктринальні розробки, винайдення нових напрямків та способів їхнього застосування призводять до необхідності адекватного сучасного та перспективного врегулювання цих відносин.

Постановка завдання. У межах статті розглянемо проблемні питання класифікації особистих немайнових прав, що забезпечують природне існування людини.

Виклад основного матеріалу. Поняття «класифікація» походить від латинського classis – розряд, клас. Латинський корінь визначає «квінтесенцію» цього поняття, його найістотніше, найсуттєвіше значення: поділ предметів певної сукупності за спільними ознаками з утворенням системи класів цієї сукупності. Отже, під класифікацією розуміють систему підпорядкованих деякій ознаці понять (класів) у певній галузі знань або діяльності людини, використовувану як засіб для встановлення взаємозв'язків між цими поняттями (класами).

Будуючи таку систему підпорядкованих понять, використовують певні спільні ознаки, притаманні цим поняттям. Вони називаються ознаками класифікації і відіграють вирішальну роль в отриманні результату класифікації.

Таким чином, класифікація може бути використана з метою отримання інформації щодо різнобічної характеристики предмета дослідження, у нашому випадку це – масив особистих немайнових прав, що забезпечують природне існування людини.

З точки зору практики, класифікація важлива тим, що будь-яка система, сформована і перенесена із теоретичної сфери в реальне життя, допомагає структурувати поведінку учасників суспільних відносин, пов'язаних з цим систематизованим явищем. Поведінка учасників цих відносин у такому випадку також має чіткий системний характер, що втілюється як у сфері здійснення особистих немайнових прав, що забезпечують природне існування людини, так і у сфері їхнього захисту.

Під поняттям «система» прийнято розуміти певний визначений порядок у розташуванні і зв'язку частин будь-чого, у тому числі і в дії. Система – це форма організації, це ціле, що являє собою єдність закономірно розташованих і перебуваючих у взаємозв'язку між собою частин. Система будь-якого об'єкта характеризується цілісністю, тобто внутрішньою єдністю об'єкта, його відносною автономністю та незалежністю від навколишнього середовища [1, с. 1365].

Поняття системи органічно пов'язане з поняттями «цілісності», «елементу», «підсистеми», «зв'язку», «відносин», «структури». Системі властива не тільки наявність зв'язків і відносин між елементами, що її утворюють (певна організованість), але й нерозривний зв'язок із середовищем, у взаємодії з якою система виявляє свою цілісність. У той же час будь-яку систему можна розглядати як елемент системи більш високого порядку [2, с. 427].

Особисті немайнові права, що забезпечують природне існування людини, також становлять певну систему, якій властиві свої ознаки. Вона має свою внутрішню структуру, яка являє собою сукупність зв'язків, відносин між окремими елементами (правами). Окремі елементи системи у «статичному» стані іноді перебувають у суперечливості між собою, що усувається в процесі здійснення окремих прав (при переході структури від «статичного» стану до динамічного). Тобто наявність у системи структури на певному законодавчому рівні (рівні окремих елементів) є умовою її існування (здійснення). Ця структура системи повинна забезпечити стійкість зв'язків між окремими елементами в процесі здійснення.

Практично це виявляється в тому, що чим чіткішою є структура системи особистих немайнових прав, що забезпечують природне існування людини, тим простіший процес здійснення цього особистого немайнового права. Конкретизація змісту окремого особистого немайнового права неможлива, якщо розглядати його поза місцем цього права у всій системі. Тобто в процесі здійснення особистих немайнових прав суб'єкт такої діяльності «переносить» існуючу структуру в реальність, набуваючи можливість звертатись до сформульованих правил (конкретних приписів), що регулюють процедуру їхнього здійснення.

Отже, класифікація особистих немайнових прав, що забезпечують природне існування людини, передусім спрямована на конкретизацію змісту її окремих складових елементів.

Проблема класифікації особистих немайнових прав залишається досі актуальною і викликає численні дискусії. Проте це здебільшого стосується класифікації особистих немайнових прав людини (фізичної особи) взагалі. Нині проблемі виділення окремих структурних елементів особистих прав, що забезпечують природне існування людини, належна увага не приділяється.

Професор З.В. Ромовська особисті права взагалі поділяє на пов'язані з майновими правами та непов'язані з майновими [3, с. 7].

В.О. Жакенов найефективнішим критерієм класифікації називає духовні блага, що невід'ємно належать особі. Відповідно до цього критерію він пропонує поділяти особисті немайнові права на: 1) права, що індивідуалізують громадян у суспільстві (право на честь, гідність, голос, ім'я); 2) право на особисту недоторканність (право на охорону життя, здоров'я, місця проживання); 3) права на збереження таємниці особистого життя (право на недоторканність житла, власного зображення, таємниці листування, інтимного життя, усиновлення, лікарську таємницю, адвокатську таємницю та інші); 4) права, що сприяють творчому розвитку особистості і втіленню її творчої індивідуальності (право на користування досягненнями культури і свободі творчої діяльності) [4, с. 15].

М.М. Малєїна поділяє особисті права на: 1) права, що забезпечують фізичне благополуччя особи; 2) права, що формують індивідуальність особистості; 3) права, що забезпечують автономію особистості; 4) права, спрямовані на охорону результатів інтелектуальної та іншої творчої діяльності [5, с. 11].

В.С. Синенко зазначає, що склад особистих немайнових прав настільки різноманітний, що класифікувати їх залежно від будь-якого одного критерію є недостатнім. Класифікація особистих немайнових прав уявляється у вигляді взаємопов'язаних рядів класифікацій від найзагальніших класифікаційних ознак з переходом до конкретних критеріїв класифікації [6, с. 40–41].

О.А. Пешкова пропонує таку класифікацію немайнових прав і нематеріальних благ за належністю до суб'єктів – права і блага, що належать фізичним особам, наприклад, життя, здоров'я, честь, гідність, ім'я, ділова репутація, право на здорове навколишнє середовище та інші; права і блага, що належать тільки юридичним особам різних форм власності, їхнім філіалам, дочірнім підприємствам. До таких прав та благ можна віднести ділову репутацію, право на фірмове найменування, право на товарний знак, ноу-хау, авторські права, право на комерційну, службову таємницю та інші. Залежно від цільового призначення включає до свого складу декілька груп. Перша група – це фізичне благополуччя особистості: життя, здоров'я, право на здорове навколишнє середовище, право на фізичну недоторканність. Друга група – права та блага, що формують індивідуальність фі-

зичної або юридичної особи, підприємця: ім'я, право на індивідуальність зовнішності, честь, гідність, ділова репутація для фізичних осіб. Третя група прав забезпечує автономність суб'єкта. Для особистості це – право на таємницю усиновлення, право на недоторканність житла, право на таємницю листування, телефонних розмов, право на невтручання в особисте життя, право на недоторканність документів особистого характеру. Четверту групу прав становлять права, спрямовані на охорону результатів інтелектуальної та іншої діяльності [7, с. 62–63].

Заслужують на увагу і сучасні класифікації особистих немайнових прав. Зокрема, Т.А. Фадеєва пропонує таку класифікацію: 1) особисті немайнові права, що спрямовані на індивідуалізацію особистості; 2) особисті немайнові права, що спрямовані на забезпечення фізичної недоторканності особистості; 3) особисті немайнові права, що спрямовані на недоторканність внутрішнього світу особистості та її інтересів [8, с. 273–274].

За Р.О. Стефанчуком система особистих немайнових прав фізичних осіб, має такі складові: а) універсальні (загальні) особисті немайнові права (які носять фундаментальний характер та належать усім без винятку фізичним особам); б) окремі (спеціальні) особисті немайнові права (якими наділені лише окремі фізичні особи унаслідок здійснення ними певної поведінки, наділення певним спеціальним правовим статусом (правовим модусом), або за інших обставин, що прямо передбачені законом) [9, с. 19–20].

Особисті немайнові права в системі прав, що регулюють сімейні відносини, З.В. Ромовська класифікує на: особисті немайнові права та обов'язки подружжя і особисті немайнові права і обов'язки батьків і дітей; особисті немайнові права і обов'язки інших членів сім'ї та родичів (закріплені відповідно в главах 6, 13, 21 Сімейного кодексу України) [10].

Проте в сучасних вітчизняних дослідженнях до сьогодні немає саме всеосяжної класифікації особистих немайнових прав, що забезпечують природне існування фізичної особи.

У нині чинному ЦК України всі особисті права людини поділені на дві групи: особисті немайнові права, що забезпечують природне існування фізичної особи (глава 21 ЦК України) і такі, що забезпечують соціальне буття фізичної особи (глава 22 ЦК України). Ми вважаємо, що основою такого поділу є класифікація особистих немайнових прав, запропонованих у працях Л.О. Красавчиковою.

Л.О.Красавчикова, виділяючи як системоутвірний чинник «ієрархію потреб», виділяє особисті немайнові права, що виступають як правові форми втілення суспільних відносин, що виникають у зв'язку з необхідністю правового забезпечення фізичного існування людини (право на життя, право на здоров'я, право на належне навколишнє середовище, право на свободу і особисту недоторканність) та правові форми суспільних відносин, що складаються з приводу відповідних матеріальних благ, що юридично забезпечують соціальне існування індивіда (право на ім'я,

право на честь, гідність та ділову репутацію, право на приватне (особисте) життя, право на свободу пересування) [11, с. 10–88].

Кожну з цих груп Л.О. Красавчикова пропонує розглядати як самостійний цивільно-правовий інститут, а всю систему особистих немайнових прав – як підгалузі. Окремі складові, зокрема право на життя або право на здоров'я запропоновано розглядати як субінститути [11, с. 106].

І справді, предмет правового регулювання галузі цивільного права (відносини, що регулюються цивільним законодавством) становлять особисті немайнові та майнові відносини (ч. 1 ст. 1 ЦК України). Проте в наш час на рівні будови структури галузі цивільного права говорити про особисті немайнові права фізичної особи як про повністю сформовану підгалузь передчасно. Незавершена структурованість норм, що входять до сукупності особистих немайнових прав фізичної особи, та відсутність систематизації положень щодо особистих немайнових прав юридичної особи (у ст. 94 ЦК України вказано, що юридична особа має право на недоторканність її ділової репутації, право на таємницю кореспонденції, на інформацію та інші особисті немайнові права) дають підставу це стверджувати. Підгалузь формується з окремих правових інститутів, а в нашому випадку інститут особистих немайнових прав фізичної особи та інститут особистих немайнових прав юридичної особи повною мірою ще не сформовані.

Вся система особистих немайнових прав порівняно з іншими інститутами цивільно-правової галузі є мало структурованою, а тому її численні елементи мають характер загальноправового припису (окремої норми-принципу, а не регулювальної норми).

Ми вважаємо, що найдоцільнішим засобом створення конкретизованих правових приписів у вигляді норм права регулювального характеру є визначення окремих складових, що у своїй сукупності і становлять систему. Об'єктами особистих немайнових прав є блага життя, здоров'я, недоторканості та багато інших. Ці явища досить важко подати в уніфікованій системі, проте це і не є нашим завданням. З позицій правового регулювання особистих немайнових прав, побудованих на основі цих особистих нематеріальних благ, є прийнятним визначення їх змісту шляхом аналізу окремих структурних елементів, зумовлених практичними потребами здійснення цих прав.

Якщо особисті немайнові права фізичної особи є інститутом у структурі галузі цивільного права, то особисті немайнові права, що забезпечують природне існування людини, є таким структурним утворенням, як субінститут. Проте цей субінститут охоплює сьогодні правові норми, що містяться не лише в цивільному праві, але й у праві сімейному, а також окремі правові норми «медичного» права. Цей субінститут можна назвати комплексним. Системотвірною частиною, ядром системи виступають норми цивільно-правового характеру. Вони органічно доповнюються нормами сімейного та «медичного» права. Тут ми вбачаємо повне втілення ідеї С.С. Алексєєва, який, вказуючи на комплексні правові утворення,

підкреслював, що це особлива юридична цілісність. Автор зазначає, що комплексне утворення, зовсім не порушуючи архітекtonіки основних галузей і не вилучаючи з їхнього складу жодної норми, поєднуються в особливу спільність. Юридичні особливості цієї спільності втілені не в специфічному галузевому методі та механізмі регулювання, а в певних особливих принципах, загальних положеннях, що свідчать про існування спеціального (хоча і не видового) юридичного режиму [12, с. 110].

Така конструкція зумовлена існуючою нині в національному законодавстві ситуацією щодо регулювання особистих немайнових прав. Вважаємо, що завершено лише початковий етап процесу накопичення правового матеріалу щодо регулювання особистих немайнових правовідносин та відповідне закріплення його в законодавстві. Поки що весь накопичений матеріал розкиданий по різних нормативно-правових актах. Як видається, класифікація особистих немайнових прав у кінцевому підсумку повинна сприяти і систематизації законодавчого матеріалу в цій сфері. Відсутність системи та розпорошення правових норм призводить до численних спорів щодо галузевої належності тих чи інших окремих правових норм.

Комплексна природа (тимчасова) субінституту особистих немайнових прав, що забезпечують природне існування людини, пояснює і використану конструкцію «людина – фізична особа».

Якщо цивільному праву людина як учасник цивільних відносин вважається фізичною особою (ч. 1 ст. 24 ЦК України), то сімейне право використовує категорії «мати», «батько», «подружжя», «дитина», а «медичне право» здебільшого – «пацієнт». У нашому дослідженні ми надаємо перевагу саме терміну «особисті немайнові права людини», використовуючи категорію «людина» як найзагальнішу. Крім того, зміст досліджуваного явища відображає правове регулювання природного існування, суб'єктом якого є людина як носій окремих біологічних якостей.

У цивільному законодавстві України групу особистих немайнових прав, що забезпечують природне існування фізичної особи, становлять: право на життя; право на усунення небезпеки, яка загрожує життю та здоров'ю; право на охорону здоров'я; право на медичну допомогу; право на інформацію про стан свого здоров'я; право на таємницю про стан здоров'я; право фізичної особи, яка перебуває на стаціонарному лікуванні в закладі охорони здоров'я; право на свободу; право на особисту недоторканність; право на донорство; право на сім'ю; право на опіку або піклування; право на безпечне для життя і здоров'я довкілля. У сімейному законодавстві України до числа особистих немайнових прав, що забезпечують природне існування людини, належать: право особи на сім'ю; право на материнство; право на батьківство; право на фізичний та духовний розвиток; право дружини та чоловіка на свободу; право на усиновлення, опіку, піклування, патронат. Не менш численними є права, які можна вважати елементами групи особистих немайнових прав, що забезпечують

природне існування людини в Основах законодавства України про охорону здоров'я (далі Основи) та в інших нормативно-правових актах, регулюючих медичну діяльність.

З метою систематизації всього зазначеного масиву ми вважаємо за необхідне звернутись до змісту поняття «природне існування людини», що пов'язане з природною сутністю людини.

Оскільки сутність – це єдине ціле, розподілене на різноманітні взаємопов'язані між собою сторони, що втілюють необхідне в чистому вигляді, відтворити цю сутність у пізнанні можна лише через систему ідеальних образів, понять і тільки шляхом побудови відповідної теорії [13, с. 230]. Проте відомо, що реальний образ людини не може бути зведений лише до категорії сутності, тому що вмщує в собі не тільки саму родову сутність людини, але і його конкретно-історичне існування. Тобто існування людини є формою втілення його сутності. Поняття існування набагато ширше сутності, тому що воно містить у собі не тільки прояв сутності сил людини, але й різноманіття його конкретних соціальних, біологічних, моральних, психологічних якостей, особливостей його повсякденної життєдіяльності [14, с. 314].

Ми вважаємо, що до змісту природного існування людини входять два взаємопов'язані між собою явища: природне благополуччя та природна автономія (як поєднання двох векторів – бажання бути суверенною та одночасно соціальною істотою).

На підтвердження цього положення в юридичній літературі, особливо у сфері основних прав людини, дослідники звертають увагу на можливість подібної класифікації. Елементи цього можна побачити в класифікації основних прав людини П.М. Рабіновича. Автор пропонує серед інших виділяти фізичні (життєві) права та особистісні права. Перші – це можливості людини, необхідні для її фізичного існування, для задоволення її біологічних та матеріальних потреб. Другі – це можливості збереження, прояву, розвитку і захисту морально-психологічної індивідуальності людини, її світогляду та духовності [15, с. 19].

Висловлена ідея може бути покладена в основу систематизації особистих немайнових прав, що забезпечують природне існування людини (фізичної особи). Зокрема, права, які забезпечують природне благополуччя, своїми об'єктами мають такі блага людини, що властиві їй як складній біопсихосоціальної системі (єдності соціальних, психологічних та природних якостей). Змістом цих благ є незліченні потреби (матеріального, духовного характеру), спрямовані на забезпечення нормального існування людини. Права, що забезпечують природну автономію людини (фізичної особи), побудовані на благах, змістом яких є потреби забезпечення існування окремої людини як індивіда, особистості і в кінцевому рахунку – як індивідуальності (в усіх проявах багатоманітних зв'язків між окремою людиною і соціумом) [14, с. 315–317]. Людина – істота не колективна (хоча нам відомі спроби довести і зворотне), відсутність двох абсолютно схожих (не тільки зовні) людей під-

креслює всю складну систему взаємозв'язків людини і соціуму. Людина, бажаючи залишитись автономною істотою, врешті-решт не може існувати окремо від соціуму. Блага, покладені в основу особистих немайнових прав, що забезпечують природну автономію людини, відповідають за формування та характер зв'язків між людиною (індивідом, особистістю, індивідуальністю) і соціумом (сім'єю, родиною, оточенням).

Природна автономія втілює зміст людської індивідуальності. Вона відображає внутрішній, властивий окремій людині світ, її особливий спосіб буття, що, зрозуміло, за своїм змістом є існуванням у соціумі (визначається соціальними умовами, але за своїм походженням та формою зв'язків має природний характер). Природна автономія людини забезпечується низкою окремих особистих немайнових прав, що забезпечують людині можливість формуватись та бути самим собою в умовах впливу та оточення соціумом. У природній автономії втілюється співвідношення між людиною як суб'єктом, наділеним природними властивостями, вродженими (набутими) особливостями, і суб'єктом, що є елементом соціуму в сукупності його різноманітних зв'язків і форм, взаємовпливу.

Отже, використання природи походження тих чи інших особистих немайнових благ дає можливість згрупувати особисті немайнові права, об'єктами яких виступають ці блага. Такими, на нашу думку, є блага, що втілюють цінності природного благополуччя існування людини та блага, що відображають сукупність цінностей, які обумовлюють природне існування людської індивідуальності як автономної.

Використовуючи зазначені критерії, запропоновано таку класифікацію особистих немайнових прав, що забезпечують природне існування людини (фізичної особи). Всі складові елементи цієї системи поділимо на дві групи: особисті немайнові права, що забезпечують природне благополуччя людини (фізичної особи), та особисті немайнові права, що забезпечують природну автономію людини (фізичної особи). До групи прав, що забезпечують природне благополуччя, пропонуємо віднести право на життя, право на здоров'я, право на особисту безпеку людини (фізичної особи). До групи прав, що забезпечують природну автономію людини, відносимо: право на особисту недоторканність, право на особисту свободу, право на сім'ю та право на особисте владування людиною (фізичної особи) [16, с. 14–17].

У подальших розділах ми зосередимо увагу на змісті окремих особистих немайнових прав, що входять до першої або другої з визначених нами груп. Особливий інтерес викликають також питання комплексного здійснення цих прав, що пояснюється сукупністю різноманітних зв'язків між окремими складовими того чи іншого суб'єктивного особистого права, між окремими правами в межах окреслених груп та між групами прав у межах всього системного утворення. Практично ці зв'язки між окремими елементами системи дають підстави стверджувати, що всій системі особистих немайнових прав властива

риса комплексності здійснення особистих прав (коли одне право може бути здійснено водночас з іншим або з його допомогою), а також визначають сукупні для всіх елементів, що входять у ці дві підсистеми, системні якості.

Структурованість змісту окремого особистого немайнового права (сукупність окремих елементів) заперечує теорію про «єдине» (цілісне) особисте немайнове право. По суті, цілісність – прояв більш глибоких якостей явища об'єктивної дійсності, що стоять за нею, а саме властивостей інтеграції, об'єднання частин у ціле, у якісну єдність, пов'язане загальним законом існування [17, с. 24]. Власне, можливість обмеження в певних випадках особистих немайнових прав фізичної особи зумовлена структурованістю цього права. Обмеженню, з нашого погляду, підлягає не окреме особисте немайнове право, а його окремі структурні елементи. Загалом, межі правового регулювання певного явища (відповідної межі здійснення права) визначаються змістом такого права, а зміст формують окремі структурні елементи. Існування норми – принципу (загального принципу) на рівні галузевого законодавства – заперечує основне завдання правового регулювання – деталізацію змісту поведінки суб'єктів конкретних правовідносин. Як вже було зазначено, не йдеться і про здійснення права людиною в цілому. Якщо, наприклад, говорити про здійснення права на життя, то таке здійснення не регламентує життя як явища, а обмежується в правовому регулюванні лише окремими, найважливішими для права (у певний час) проявами життєдіяльності людини (фізичної особи).

Особливого значення набуває чіткість структурованості системи особистих немайнових прав і у випадках їхнього захисту, у тому числі і захисту судового. Відомо, що більша структурованість (деталізованість) регулювання того чи іншого явища зменшує можливість «судової дискреції» (судового угляду).

Висновки. Система особистих немайнових прав, що забезпечують природне існування людини (фізичної особи), є частиною більш загальної юридичної системи особистих немайнових прав. Ця система є втіленням сучасних правових концепцій та підставою розробки нових принципових точок зору. Такі нові ідеї допоможуть визначити досі не відомі змістові зв'язки окремих елементів, що її складають.

Окреслена нами система є науково-теоретичною базою для визначення змісту окремих суб'єктивних немайнових прав особи, а також є основою деталізації процедури здійснення окремих прав та порядку виконання пов'язаних з ними обов'язків. Сподіваємось, що визначена нами система сприятиме розробці нових термінологічних категорій, їх деталізації та уніфікації щодо різноманітних ситуацій, що складатимуться в процесі правозастосування. Це особливо важливо з огляду на те, що особисті немайнові права як правове явище (досить нове у вітчизняній правовій системі) проходять лише етап свого наукового становлення та «розгортання», а практика їх здійснення в режимі цивілістичних суб'єктивних прав має обмежений характер.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Цілісність // Великий тлумачний словник сучасної української мови / за ред. В.Т. Бусела. – К.; Ірпінь : Перум, 2001. – С. 1365.
2. Система // Философский словарь / за ред. И.Т. Фролова. – М. : Политиздат, 1986. – С. 427–428.
3. Ромовская З.В. Личные неимущественные права граждан СССР : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 «Гражданское право; семейное право; гражданский процесс; международное частное право» / З.В. Ромовская. – К., 1968. – 18 с.
4. Жакенов В.А. Личные неимущественные права в советском гражданском законодательстве и их социальное значение : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 «Гражданское право; семейное право; гражданский процесс; международное частное право» / В.А. Жакенов. – М., 1984. – 18 с.
5. Малеина М.Н. Личные неимущественные права граждан (понятие, осуществление и защита) : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.03 «Гражданское право; семейное право; гражданский процесс; международное частное право» / М.Н. Малеина. – М., 1997. – 431 с.
6. Синенко В.С. Гражданско-правовая защита личных неимущественных прав : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 «Гражданское право; семейное право; гражданский процесс; международное частное право» / В.С. Синенко. – Белгород, 2002. – 153 с.
7. Пешкова О.А. Ответственность и защита при причинении вреда неимущественным правам и нематериальным благам граждан и юридических лиц : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.03 «Гражданское право; семейное право; гражданский процесс; международное частное право» / О.А. Пешкова. – Волгоград, 1997. – 162 с.
8. Гражданское право / за ред. А.П. Сергеева, Ю.К. Толстого. – М. : ТЕИС, 1996. – Ч. 1. – 235 с.
9. Стефанчук Р.О. Особисті немайнові права фізичних осіб у цивільному праві : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.03 «Гражданское право; семейное право; гражданский процесс; международное частное право» / Р.О. Стефанчук. – Київ, 2007. – 41с.
10. Ромовська З.В. Сімейний кодекс України : науково-практичний коментар / З.В. Ромовська. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. – 532 с.
11. Красавчикова Л.О. Понятие и система личных, не связанных с имущественными прав граждан (физических лиц) в гражданском праве Российской Федерации : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.03. «Гражданское право; семейное право; гражданский процесс; международное частное право» / Л.О. Красавчикова. – Екатеринбург, 1994. – 435 с.
12. Алексеев С.С. Теория права / С.С. Алексеев. – М. : БЕК, 1994. – 224 с.
13. Материалистическая диалектика как научная система / за ред. А.П. Шептулина. – М. : Изд-во Москов. ун-та, 1983. – 328 с.
14. Диалектический и исторический материализм / за ред. А.Г. Мысливченко, А.П. Шептулина. – М. : Политиздат, 1988. – 314 с.
15. Рабінович П. Основні права людини: поняття, класифікації, тенденції / П. Рабінович // Український часопис прав людини. – 1994. – № 1. – С. 14–22.
16. Пунда О.О. Система немайнових прав, що забезпечують природне існування фізичної особи, у законодавстві України / О.О. Пунда // Підприємство, господарство і право. – 2003. – № 9. – С. 14–17.
17. Кузьмін В.П. Гносеологические проблемы системного знания / В.П. Кузьмін. – М. : Знание, 1983. – 124 с.

УДК 347.421

**ПІДСТАВИ ТА УМОВИ ВІДШКОДУВАННЯ УПУЩЕНОЇ ВИГОДИ
ЗА ПОРУШЕННЯ ДОГОВІРНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ**

**THE GROUNDS AND CONDITIONS OF COMPENSATION OF LOST PROFITS
FOR BREACH THE CONTRACTUAL OBLIGATIONS**

Розізнана І.В.,

*здобувач Інституту законодавства
Верховної Ради України*

У статті досліджується питання змісту підстав та умов відшкодування упущеної вигоди за чинним цивільним законодавством. Встановлено необхідність доопрацювання поняття «склад цивільного правопорушення у цивільному праві України». Запропоновано низку напрямів вдосконалення поняття «підстава відшкодування збитків», «підстава відповідальності», «умови настання збитків», зокрема при відшкодуванні збитків у формі упущеної вигоди за порушення договірних зобов'язань.

Ключові слова: збитки, шкода, відповідальність, невиконання договору, санкція, упущена вигода.

В статье исследуется вопрос содержания оснований и условий возмещения упущенной выгоды по действующему законодательству. Установлена необходимость доработки понятия состава гражданского правонарушения в гражданском праве Украины. Предложен ряд направлений совершенствования понятий «основание возмещения убытков», «основание ответственности», «условия причинения убытков», в частности при возмещении убытков в форме упущенной выгоды за нарушение договорных обязательств.

Ключевые слова: убытки, ущерб, ответственность, невыполнение договора, санкция, упущенная выгода.

The content of grounds and conditions for compensation of lost profits is examined in this article. The need for revision of the concept of composition of tort in civil law Ukraine is established. A number of areas of improvement of the concepts of «base compensation», «basis of liability», «conditions of occurrence of damage», particularly in damages in the form of lost profits for breach of contractual obligations are offered.

Key words: loss, damage, lost profit, liability, breach of contract, penalty.